

УДК 377.1+641.5

О. Ф. Мельник,

аспірант

(Житомирський торговельно-економічний коледж КНТЕУ)

oksana.melnyk1971@mail.ru

АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ТЕХНІКІВ-ТЕХНОЛОГІВ ВИРОБНИЦТВА ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проаналізовано та уточнено базові поняття дослідження: "розвиток", "формування особистості", "виховання"; визначено сутність категорії "формування професійної компетентності техніків-технологів виробництва харчової продукції". Проведено контент-аналіз понять "компетенція" та "компетентність", проаналізовано зміст категорії "професійна компетентність" та визначено суть поняття "професійна компетентність техніків-технологів виробництва харчової продукції".

Ключові слова: розвиток, формування, виховання, компетенція, компетентність, професійна компетентність, формування професійної компетентності техніків-технологів виробництва харчової продукції.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів актуальності набувають проблеми підвищення якості підготовки фахівців до професійної діяльності, зокрема формування професійної компетентності техніків-технологів виробництва харчової продукції. Сучасне харчове виробництво потребує кваліфікованих робітників, які здатні використовувати знання і вміння у нестандартних ситуаціях, володіють комунікативною культурою, відчують необхідність у постійному професійному зростанні. Особливу увагу роботодавці звертають на професійні й ключові компетенції кваліфікованих робітників, а також на їхні особистісні й професійно важливі якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність, структура, значення компетентнісного підходу в системі сучасної освіти, в тому числі й професійної та аналіз ключових понять детально висвітлені в працях багатьох вчених: В. І. Байденко, Н. М. Бібік, С. П. Бондар, С. С. Вітвіцької, Р. С. Гуревича, О. А. Дубасенюк, Є. Ф. Зеєра, І. А. Зимньої, О. Л. Кононко, В. В. Краєвського, З. Н. Курлянд, Г. А. Ларіонової, О. І. Локшиної, В. І. Нароліної, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, С. О. Сисоєвої, В. Д. Шадрікова, С. Є. Шишова, Л. М. Шовкун, Л. В. Штефан, А. В. Хуторського, В. В. Ягупова, І. С. Якиманської та ін.; проблеми формування професійної компетентності фахівців харчової галузі викладені в дисертаційних дослідженнях та наукових статтях Т. А. Лазаревої (2006, 2008, 2012), М. С. Лобура (2006), Н. С. Сичевської (2012), Л. М. Крайнюк (2010), П. П. Пивоварова (2010), В. О. Потапова (2010), Л. М. Янчевої (2010), О. О. Туриці (2010, 2011, 2012, 2014).

Метою цієї статті є аналіз та систематизація базових понять дослідження, уточнення категорій "компетенція", "компетентність", "професійна компетентність", визначення сутності поняття "професійна компетентність техніків-технологів виробництва харчової продукції".

Найзагальнішим поняттям нашого дослідження є "розвиток". Проблема розвитку особистості є особливо актуальною у сучасній педагогіці. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" визначено, що "розвиток" – це розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці людини, її мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі та впливів навколишнього середовища [1: 1043]. Близьким за змістом є визначення цього поняття за П. М. Щербанем: "розвиток – процес руху від простого до складного, від нижчого до вищого за висхідною лінією, від старого якісного стану до нового". У наукових джерелах визначення цього поняття подається з точки зору філософії: "розвиток людини є інволюційно-еволюційним поступовим рухом, у ході якого відбуваються як прогресивні, так і регресивні інтелектуальні, поведінкові, особистісні, діяльнісні зміни у самій людини; він змінюється за напрямком, інтенсивністю, характером і якістю" [2: 46], психології: "взаємопов'язаний процес кількісних та якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному визріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальної і творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань" [3: 62] та педагогіки: "процес становлення особистості, вдосконалення її фізичних та духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих соціальних і природних чинників, серед яких найважливішими є цілеспрямоване виховання та навчання [4: 37]".

Ми схильні до такого тлумачення: розвиток – це процес кількісних і якісних змін, які відбуваються в організмі, психіці, інтелектуальній та духовній сферах людини під впливом зовнішніх (природне і соціальне середовище, виховання, колективна діяльність, спілкування) та внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, особиста активність, що реалізується у діяльності), керованих (виховання і самовиховання) і некерованих (об'єктивний, стихійний вплив середовища) факторів [5: 25].

Близьким до розвитку людини є інший процес – формування особистості. Н. П. Волкова наводить таке тлумачення поняття "формування особистості" – процес соціального розвитку людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина [4: 38]. У тлумачному словнику за редакцією В. Бусела подається таке визначення поняття "формувати" – виробляти в кому-небудь певні якості, риси характеру; надавати чому-небудь завершеності, визначеності [1: 1329]. На думку Н. Є. Мойсеюк, "формування" – це надання певної форми, завершеності процесу становлення людської особистості, досягнення нею рівня зрілості, стабільності. Воно здійснюється під впливом усіх без винятку умов суспільства: екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних тощо [6: 60].

Порівнюючи сутність наведених понять, стає очевидним їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність. Виділяють три види формування особистості: стихійне, цілеспрямоване та самоформування. Цілеспрямоване формування особистості здійснюється в соціальній системі шляхом виховання [6: 60].

Сутність поняття "виховання" визначено в українському педагогічному словнику, де зазначено, що виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Н. Є. Мойсеюк визначає "виховання" як "суттєвий фактор розвитку і формування особистості; процес цілеспрямованої і свідомо контрольованої соціалізації (шкільне, сімейне, релігійне виховання); як своєрідний механізм управління процесом соціалізації, ідеальною метою якої є людина, що відповідає соціальним вимогам і одночасно протистоїть негативним тенденціям у розвитку суспільства, життєвим обставинам, які гальмують розвиток її індивідуальності" [6: 79]. С. С. Пальчевський розглядає виховання як процес управління особистісним розвитком учня, з одного боку, шляхом створення сприятливих умов для його розвитку, а з іншого, шляхом стимуляції процесів самовиховання на основі його внутрішньо закладених глибинних тенденцій [2: 346]. С. С. Вітвицька наголошує, що "процес виховання завжди спрямований на зміну поглядів, переконань, ідеалів, звичок, поведінки. Сутність виховання з точки зору філософії визначається як перетворення культури людства в індивідуальну форму існування. Сутність виховання з точки зору педагогіки полягає у привласненні соціального досвіду. Зміст цього процесу полягає в тому, щоб те зовнішнє, об'єктивне, найкраще, що є в соціальному досвіді, стало суб'єктивним, тобто перетворилося на погляди і переконання, вчинки і поведінку особистості" [7: 138]. Поняття "розвиток" та "формування" розглядаються як спільний результат процесу виховання.

На основі означених нами понять "розвиток", "формування" та "виховання" ми розглядаємо формування професійної компетентності техніків-технологів виробництва харчової продукції як цілеспрямований, систематичний процес становлення та розвитку фахівця як особистості, його професійного мислення, розширення наукового світогляду, формування морально-етичних якостей, оволодіння уміннями і навичками майбутньої виробничої діяльності та досягнення певного рівня соціальної та професійної зрілості.

Для успішного існування у світовій спільноті наша держава має забезпечити себе високоосвіченими кадрами, професіоналами, тому особливе значення у формуванні майбутніх спеціалістів належить професійним закладам освіти. Загальною метою професійної освіти є загальний і професійний розвиток особистості, становлення її професійної культури.

Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" до вищих професійних закладів освіти належать коледжі. Коледж – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста [8: 28].

Зміна сучасної стратегічної мети професійної підготовки в коледжах, орієнтація на результативність діяльності спеціалістів зумовили запровадження в науковий обіг поняття "професійна компетентність" (від лат. *comperio* - досягати, відповідати, підходити). Загальний зміст цього поняття – оволодіння знаннями, досвідом і повноваженнями, що надаються працівнику згідно із законом, статутом. У "Великому тлумачному словнику української мови" "компетентний" – це той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний. [1: 445]. В науковій літературі поряд з цим поняттям вживається поняття "компетенція". Неоднозначне трактування цих понять є свідченням різного розуміння науковцями їх змісту.

З метою визначення суті та структури поняття "професійна компетентність" ми провели контент-аналіз понять "компетенція" та "компетентність". Для аналізу було відібрано 17 визначень понятійної категорії "компетенція" із словників (Ожогова С. І., Бусела В. Т.) та сформульованих вітчизняними та російськими педагогами (Хуторським А. В., Андреевою В. М., Григорашем В. В., Бондарем С. П., Селевком Г. К., Горбом В. Г., Ягуповим В. В., Свистуном В. І., Бібік Н. М., Ворошило Т., Алексеєнко Ю., Вітвицькою С. С., Кальней В. А., Шишовим С. Є., Голованем М. С., Галяміною І. Г., Овчарук О. В.).

Наведені тлумачення можна поділити та кілька груп відповідно до їх змістовної характеристики:

1. Переважно у словниках поняття "компетенція" трактується як коло питань, в яких особа повинна бути обізнана; коло повноважень певної особи або установи (17,6 %).

2. Більшість науковців (58,8 %) визначають це поняття як сукупність знань, умінь, навичок, інформації, які дозволяють виконувати практичні та теоретичні завдання у певній галузі, реалізуватись особистості у певному виді діяльності, в тому числі і професійній.

3. У багатьох визначеннях "компетенція" розглядається як соціально задана вимога до підготовки особи у певній сфері (23,5 %).

4. Окремі науковці пов'язують поняття "компетенція" з певною внутрішньою готовністю, здатністю до професійної діяльності (41,2 %).

Отже, трактування різняться між собою, але спільним є те, що поняття "компетенція" у глибинній суті – це прогнозований результат, система стандартизованих вимог, які обов'язково мають бути реалізовані в процесі навчальної діяльності з метою загальної соціальної та професійної реалізації особистості.

Так само ми проаналізували поняття "компетентність", відібравши для дослідження 17 визначень педагогів-науковців (Селевко Г. К., Овчарук О. В., Пометун О. І., Шишова С. Є., Кальней В. А., Гончар М. В., Дахиної А. Н., Курлянд З. Н., Хуторського А. В., Андреевої В. М., Коваль В. О., Алмазової Н. І., Вітвіцької С. С., Гирі О. О.).

Аналіз засвідчує, що більшість дослідників визначають компетентність як складну інтегративну властивість особистості, яка містить в собі не лише комплекс знань, умінь та навичок, а й сформовані професійні особистісні якості, способи мислення, які дозволяють вирішувати і професійні, і загальножиттєві завдання (82,3 %). Інші науковці характеризують компетентність як здатність ефективно використовувати природні та вже сформовані здібності, спроможність застосовувати знання, вміння, досвід у процесі діяльності: навчальної, професійної, громадської тощо (52,9 %). Науковці підкреслюють, що компетентність – це володіння компетенціями, що проявляється у якісній професійній та інших видах діяльності (17,6 %). Окремі дослідники зазначають, що компетентність є вже сформованою якістю, містить контекст завершеності (23,5 %), хоча може піддаватись трансформаціям, тому що має емоційне забарвлення (11,8 %). Педагоги стверджують, що формується компетентність в процесі навчально-виховної діяльності (40 %).

Порівнюючи категорії "компетенції" та "компетентність" слід зазначити, що "компетенція" є вужчим поняттям у двох важливих аспектах. По-перше, компетенція проявляється ситуативно, стосується більш конкретної діяльної ситуації, тоді як компетентність дозволяє розв'язувати цілий комплекс завдань. По-друге, "компетенція" існує як потенціал, як задана вимога, норма освітньої підготовки, а компетентність існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не лише інформації про неї; компетенція – це лише готовність до певної діяльності, а компетентність – це сама діяльність, мотивована, осмислена, реалізована, через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність. Але, безумовно, ці категорії тісно взаємопов'язані і виконують спільну функцію.

Отже, компетентність слід розглядати як складну інтегровану систему компетенцій, реалізація яких забезпечує розвиток особистості в професійному та загальносоціальному аспектах.

Аналіз наведених тлумачень поняття "компетентність" засвідчує можливість формування та прояву визначеної здатності особистості в процесі діяльності. Більшість дослідників проблеми компетентності пов'язують це поняття з конкретною професією матеріальної або духовної сфери, тобто з професійною діяльністю. Н. М. Бібік зазначає, що в науковий обіг шкільної дидактики поняття "компетентність" ввійшло з професійної діяльності і розглядається як оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження [9: 47]. Я. Я. Ягупов наголошує, що компетентність проявляється в конкретній ситуації в процесі здійснення професійної діяльності [10: 6].

Саме тому, для нашого дослідження буде доречним та необхідним використання терміну "професійна компетентність".

Професійна компетентність дає змогу фахівцю успішно виконувати різноманітні види професійної діяльності, вона синтезує в собі широкий спектр знань та практичних дій, відображає ступінь сформованості професійної культури спеціаліста і визначає результати його роботи. Професійна компетентність є мірою і головним критерієм професійної підготовленості та здатності суб'єкта праці виконувати завдання й обов'язки відповідно до посади, яку він займає. Водночас, професійна компетентність розглядається як інтегративна якість, здатність, що не може бути обмежена лише наявністю певного обсягу знань, умінь і навичок. Здебільшого вона передбачає такі особистісні якості, що забезпечують можливість знайти й відібрати необхідне знання, спосіб дії в певній ситуації. І. Г. Матросова визначає професійну компетентність як складну багаторівневу систему, яка складається з різних компонентів, що перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності, представляють собою психологічні складові особистості фахівця, його властивості, включають інтегральні знання, вміння і навички, що дозволяють успішно вирішувати будь-які професійні завдання, проблемні ситуації, оцінювати їхні наслідки й ефективність. Професійну компетентність майбутнього фахівця можна представити як систему взаємозалежних і взаємодіючих компонентів – компетентностей, які у свою

чергу становлять собою сукупність компетенцій, що мають як універсальний характер, так і специфічний, характерний для визначених видів професійної діяльності. Професійну компетентність майбутнього фахівця можна представити як систему взаємозалежних і взаємодіючих компонентів – компетентностей, які, у свою чергу, становлять собою сукупність компетенцій, що мають як універсальний характер, так і специфічний, характерний для визначених видів професійної діяльності.

Досягнення професійної компетентності потребує разом з тим формування професійно значущих якостей фахівця, активного та якісного перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що призводить до принципової перебудови і способу життєдіяльності, зокрема творчої реалізації у професії. Професійний розвиток, таким чином, тісно пов'язаний з особистісним, саме особистісні якості перебуваючи під впливом професійної діяльності, забезпечують спрямованість особистості на самовдосконалення.

Висновки. В професійних закладах освіти зміст освіти та практичне здійснення навчально-виховної діяльності повинні бути спрямовані на формування професійних знань, практичних вмінь та навиків, способів мислення, що є основою професійної компетентності для осіб виробничих професій, а також на формування професійно важливих якостей особистості спеціаліста, обумовлені як особливостями професії, так і способом життєдіяльності особи.

На основі проведеного аналізу понять професійну компетентність техніків-технологів виробництва харчової продукції можна визначити як системну комплексну властивість особистості, що проявляється в його психологічній, теоретичній та практичній підготовленості до майбутньої професійної діяльності і є результатом освіти та самоосвіти, яка мотивується прагненням та здатністю до постійного оновлення своїх знань, професійних умінь і навичок, збагачення досвіду пізнавальної та практичної діяльності, творчого пошуку.

Формування професійної компетентності техніків-технологів виробництва харчової продукції можна визначити як цілеспрямований, систематичний процес розвитку особистості професіонала, її пізнавальної і професійної творчої діяльності, збагачення її світогляду, морально-етичних якостей, метою якого є досягнення певного рівня зрілості фахівця. Цей процес відбувається у процесі навчальної та професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. : Ірпін'я : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
2. Пальчевський С. С. Педагогіка : [навч. посібник] / С. С. Пальчевський. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 496 с.
3. Подласый В. И. Педагогика. Новый курс : [учебник] / В. И. Подласый – М. : Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. "Общие основы". – 576 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – ВЦ "Академія", 2001. – 575 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – Тернопіль, 2000. – 544 с.
6. Мойсеюк Н. С. Педагогіка : [навч. пос.] / Н. С. Мойсеюк. – 3-є вид., доп. – К. : ВАТ "КДНК", 2001. – 608 с.
7. Вітвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [підручник] / С. С. Вітвіцька. 2-е вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
8. Закон України "Про вищу освіту" від 1. 07. 2014 № 1556-VII. Верховна Рада України.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : [монографія] / [під заг. ред. Овчарук О. В.]. – МОН України, Програма розвитку ООН в Україні "К.І.С.", 2004.
10. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2007.

REFERENCES (TRANSLATED S TRANSLITERATED)

1. Busel V. T. Velykyi tlymachnyi slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy [Large Defining Dictionary of Modern Ukrainian Language] / V. T. Busel. – K. : Irpin' : VTF "Perun", 2004. – 1440 s.
2. Pal'chevs'kyi S. S. Pedagogika [Pedagogics] : [navch. posibnyk] / S. S. Pal'chevs'kyi. – 2-e vyd. – K. : Karavela, 2008. – 496 s.
3. Podlasyi V. I. Pedagogika. Novyi kurs [Pedagogics. New Departure] : [uchebnik] / V. I. Podlasyi. – M. : Izd. Tsentr VLADOS, 1999. – Kn. 1. "Obshchie osnovy". – 576 s.
4. Volkova N. P. Pedagogika [Pedagogics] / N. P. Volkova. – VTs "Akademija", 2001. – 575 s.
5. Fitsula M. M. Pedagogika [Pedagogics] / M. M. Fitsula. – Ternopil', 2000. – 544 s.
6. Moiseiuk N. Ye. Pedagogika [Pedagogics] : [navch. posibnyk] / N. Ye. Moiseiuk. – 3-e vyd., dop. – K. : VAT "KDNK", 2001. – 608 s.
7. Vitvytska S. S. Osnovy pedagogiky vyshchoi shkoly [pidruchnyk] / S. S. Vitvytska. 2-e vyd. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2011. – 384 s.
8. Zakon Ukrainy "Pro Vyshchu Osvitu" vid 1. 07. 2014 № 1556-VII [Act of Ukraine "About Higher Education" № 1556-VII of July 01, 2014]. – Verkhovna Rada Ukrainy.
9. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy [Competency-Based Approach in Modern Education : Global Experience and Ukrainian Perspectives] : [monografiya] / [pid zag. red. Ovcharuk O. V.]. – MON Ukrainy, Programa rozvytku OON v Ukraini "K. I. S.", 2004.

10. Yagupov V. V. Kompetentnisnyi pidkhid do pidgotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity / V. V. Yagupov, V. I. Svystun // Naukovi zapysky. Pedagogichni, psykholoichni nauky ta sotsial'na robota [Scientific Notes. Pedagogic, Psychological and Social Work]. – 2007.

Мельник О. Ф. Анализ терминологической системы исследования проблемы формирования профессиональной компетентности будущих техников-технологов производства пищевой продукции.

В статье проанализированы и уточнены базовые понятия исследования: "развитие", "формирование личности", "воспитание"; дано определение категории "формирование профессиональной компетентности техников-технологов производства пищевой продукции". Проведен контент-анализ понятий "компетенция" и "компетентность", проанализирована категория "профессиональная компетентность" и определена суть понятия "профессиональная компетентность техника-технолога производства пищевой продукции".

Ключевые слова: развитие, формирование, воспитание, компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, процесс формирования профессиональной компетентности техников-технологов производства пищевой продукции.

Melnyk O.F. Terminological System Research Analysis of the Professional Competence Problem Formation of the Prospective Technicians and Technologists of Food Production.

The article deals with the analysis and the main definitions of the basic concepts, such as: "development", "person's formation"; "the essence of the category", "professional competence", and "the terminological system". The particular attention is paid to "the professional competence of the technicians and technologists of food production". The research analyzes the concepts "competence" and "competency", and there is every indication that they are different sorts of things. There are different interpretations of the professional competence. Forming professional competence of the food production technicians' and technologists' has to be purposeful, systematic and cognitive process of the person's professional development. The article reveals the main problems and methods of teaching the professional competence. On the basis of the research terminological system analysis it is concluded that the professional competence makes an opportunity to do different tasks of the professional activities successfully. Some aspects of the problem are outlined for further research. The author arrives at the conclusion that forming professional competence of the food production technicians' and technologists' is the matter of great significance of the person's professional development.

Key words: development, formation, education, opportunity, professional competence.